

KULCSÁR DALMA

Érzéki tudás, mindennapi kreativitás és az új nemi szerepek

Sarah Pink: *Home Truths – Gender, Domestic Objects and Everyday Life*. Oxford – New York: Berg, 2004. 164 p.

Sarah Pink, a Loughborough Egyetem antropológusa már öt művet publikált. Ebben a könyvben a társadalmi nemek és a tárgyi környezet tanulmányozásának a legfrissebb megközelítésmódjait ötvözve azt állítja, hogy a nemi szerepek átalakulását az egyének mindennapi, illetve az otthon kialakításában szerepet játszó „pluri-szenzoriális” élményein, tevékenységein keresztül lehet a legjobban megfigyelni.

Kutatásait 1992 óta végezte Spanyolországban és Nagy-Britanniában. Alkalmazott antropológiának nevezi a piackutatási célból 2000-ben végzett megfigyeléseit. Két- és négyórás interjúkat készített, ezenkívül mindegyik otthonról és azok lakójáról körülbelül egyórás videofelvétel áll a rendelkezésére.

A mintavételbe egyáltalán nem avat be, nem tisztázza, melyik társadalmi rétegről ír. Nem csak teljes nukleáris családok otthonait vizsgálta. Megosztja az olvasóval egy gyermekeit egyedül nevelő elvált apa, néhány egyedülálló férfi és háztartásbeli családanya, dolgozó háziasszony, illetve több diák otthoni élményeit és tevékenységeit. Nem mindegyikük lakik a saját tulajdonában. Az ő esetükben a lakóhely korlátozó jellegének tudja be, hogy nem alakítják teljes mértékben igényeiknek megfelelően a helyet, ahol élnek, például nem végeznek felújítási munkálatokat, csak a saját szobájukat festik ki stb.

Spanyolországban az otthon karbantartása, csinosítása és a házimunka is hagyományosan csak női feladat volt, Nagy-Britanniában pedig a férfiak végezték az iparosok közreműködését nem feltétlenül igénylő karbantartási-, felújítási munkálatokat. Spanyolországban az 1990-es évektől, Nagy-Britanniában pedig már az 1980-as évektől megy át erős átalakuláson a nemek háztartási munkamegosztása, vagyis – a nemek munkaerőpiacon betöltött szerepének a változása miatt – a férfiak egyre több házimunkát végeznek.

A szerző megfigyelései szerint a mai otthonok lakói kultúraspecifikusan térnek el a hagyományoktól. Sajnos nehezen követhető nyomon, mennyiben a hagyomány elvesztését, és mennyiben annak a megújítását határozza meg a kultúra. Az új angol nemi szerepek alanyai a rutint igyekeznek kizárni, a spanyolok pedig elfogadják, hogy rutinszerűen végzik el környezetük kellemessé alakítását; tehát könnyen „túl vannak” a rutinszerűen elvégzett házimunkán, és már élhetik is a „saját” életüket. A mai angolok ezzel szemben elvetik a hagyományos, „megszállott” és szakértő (a titkokat ismerő) háziasszony házimunka-rutinját, vagyis a rendszeres időközönként elvégzett tevékenységek sorozatát. Ritkábban végeznek házimunkát, vagy más, személyes indokot tulaj-

donítanak neki, és összhangba hozzák az érzelmi életükkel: azzal magyarázzák, hogy éppen „olyanjuk van”, vagy terápiának tekintik, hogy jobban érezzék magukat tőle. Az új rutin Spanyolországban a személyiség „természetes egyensúlyát”, Angliában pedig függetlenségét, önállóságát őrzi meg.

A szerző a társadalmi nemi szerepek megújításában is megfigyelt eltéréseket. Az angol nők úgy végeznek házimunkát, hogy eközben elutasítják a hagyományos nőszerepet, és létrehoznak egy újat. Az angol férfiak ugyanakkor kalandos kihívásnak érzik a háztartást. Ők megszemélyesítik, animálják, tevőlegesen gondolják az otthonukban érzékelhető ingereket és eszközöket, valamint azt hangsúlyozzák, hogy „alaposak” és „függetlenek”. A férfiak mindkét országban olyan férfiszerepet hoznak létre, amelynek alapján férfiasan és/vagy személyre szabottan végezhetik el a házimunkát, így férfi testét nem teszik nőiessé a hagyomány szerint női tevékenységek.

Pink úgy számol be az otthonok terepén folytatott nemiszerep-kutatásáról, hogy közben alig írja le az otthonok tárgyait. Inkább arról szól, hogy miként kezelik a megkérdezett lakók az otthonaikat, és hogy milyen mértékben veszik igénybe a négy érzéküket, mialatt belakják azokat. Tehát nem csak a látást kell megfigyelni, mert az adatközlők a hangokat, illatokat, tapintást illetően is egyénre szabottan fejezik ki magukat. Mint-hogy az érzéki ismeretek segítségével végzett házimunka teremt új nemi szerepeket, így ezekről világosabb képet tár elénk többféle érzéki csatorna megfigyelése.

A korábbi irodalom általában arra összpontosította a hagyományos háziasszonyszerep vizsgálatát, hogy miként kezeli a nő a Mary Douglas-i értelemben felfogott tisztátalanságot. A nemi egyenlőtlenség háziasszonya el volt zárva otthonában a külvilágtól, és nem alakította kreatív módon a tevékenységét. Az otthon kialakítása és a háztartási munka sok mai szerző szerint az identitás megvalósításának a részét képezi (Clarke 2001; Gullestad 1993; Miller 2001). Az egyének az otthonukban önmagukat ábrázolják, hozzák létre, fejezik ki. A szerző angol és spanyol interjúalanyainak a nemi szerepekre vonatkozó ismeretein és szenzoriális metaforáin keresztül mutatja be – többek között – azok egyéni szándékait, illetve kultúrájuk meghatározta önkifejezésüket. Egyrészt a nemek (nem nyelvészeti) performativitásáról – vagyis az új nemi szerepek tevékenységeinek szabad átalakításáról – és az egyéni kreativitásról összeállított elmélet segítségével igyekszik rávilágítani, hogyan képeznek az otthoni mindennapi tevékenységek egy tágabb viszonyítási rendszert a változó nem-fogalmak számára, hiszen figyelembe veszi a kommunikáció több érzéki csatornáját, sőt, a közléseket tetteként, a hagyományos nemi szerepektől való performatív eltérésként vizsgálja. A nemi szerepüknek megfelelően mit miért és hogyan tesznek, illetve nem tesznek meg az interjúalanyok? Mit jelent a kreativitás? Hol érhető tetten a kreatív alkotás abban, hogy Rubén naponta törölget, de nem mos fel, csak ha ragad a padló?

A nemi performativitás arra vonatkozik, hogy amikor valaki egy cselekvést végrehajt, akkor kulturálisan az egyik nemmel társított tevékenységet végez. Egyéni kreativitása pedig abban nyer teret, hogy milyen férfi vagy női szerepeket játszik, vagyis milyen női és férfi szerepekből gyúrja össze magát, illetve abban, milyen érzéki ismeretek felhasználásával végzi el az adott tevékenységeket. Pink áttekinti, hogyan viszonyulnak Jenny „és társai” a látható kozshoz, tudósít zenehallgatási szokásaikról mint otthonuk terének a felosztásáról, valamint arról, hogy milyen hatást akar a hallgató elérni valamilyen hanggal az otthonában. Van, akit ellazít a zene, másokat takarításra perdít. Az egyik

nemű énjét valaki például tudományos rádióműsorok hallgatásán keresztül éli át a konyhában, a másik nemű énje pedig táncos mozdulatokat szokott tenni az emeleten. A szerző hangsúlyozza, hogy kortársaink illatosítják, illetve szagtalanítják is otthonuk légtérét. Más szóval gyertyát gyújtanak, szellőztetnek, fertőtlenítenek. És persze sokan a tapintásra érzékelhető koszt mossák ki a ruhából, vagy törlik fel a padlóról.

A szerző már kutatásának a célját, majd az elért eredményeket is igyekszik elhelyezni az antropológia érintett területein. Felhossa a vele párhuzamba állítható munkákat, és tudatja, mennyiben kívánja kiegészíteni a rendelkezésre álló irodalmat. A nemek tanulmányozásának területén többek között Alborch (1999), Finkel Morgenstein (1997), Miel (1997) Moore (1999), Shove (2003), Sullivan (2000) munkáira hivatkozik. Meglátása szerint napjainkban úgy jönnek létre új női és férfi szerepek, ahogy az egyének eltérnek a hagyományos háziasszony-szereptől, miközben a kulturális hagyományaik meghatározta énjüket kifejező és létrehozó tevékenységeket végzik. Általánosító lencsén át nézve nem látszik a nemi szerepek viszonyrendszerének a változása. Szerzőnk tehát arra fekteti a legnagyobb hangsúlyt, hogy adatközlői mennyiben lépnek ki az általuk hagyományosnak tekintett háziasszonyi szerepkörből.

Az ipari társadalomban Daniel Miller (2001) szerint is a magánszférában és az otthonokban történik a legtöbb fontos dolog. Pink ezért tartja hitelesnek az otthonok terepén, egyszerre több helyszínen folytatott kutatása (vö. Marcus 1995: *multi-sited research*) eredményeit.

Az érzékek antropológiája mindig teljes kultúrákat hasonlított össze. Megállapítást nyert, hogy egyes afrikai kultúrákban milyen fontos a szaglás, miközben nyugaton a látást helyezzük előtérbe. Pink szerint azonban nyugaton is több érzéken keresztül éljük meg a világot. Több kutató (például Classen, Howes, Stoller) is felismerte, hogy több érzéki csatornával kellene foglalkoznia az antropológusnak, s a szerző is pluri-szenzoriális megfigyeléseket végzett.

Terepmunka-jegyzeteinek és a videofelvételeknek az összekapcsolása segítségével egészíti ki MacDougall (1998) vizuális antropológiáját, hiszen a vizuális antropológia teljesebb képet fest a valóságról, ha szöveggel is alátámasztják. Az antropológia egészét tekintve napjaink nyugati kultúráját másképp figyeljük meg, mint a távoli törzseket a 19. században (James–Hockey–Dawson, 1997). Nem szükséges hosszú távú résztvevő megfigyelést folytatni (Miller 2001), mert a kutató gyakran ellátogathat egy-egy ember otthonába. Az antropológia Pink szerint „a világ antropológiai megértése”. Továbbra is az antropológia elméleti alapelveinek az alapján kell dolgozni, és eredményeinket az eddig tett megfigyelésekből levont következtetésekhez kell viszonyítani.

Magyarországon különösen érdemes tudatában lenni a könyv fent ismertetett felismeréseinek, ha valaki a nemi sztereotípiákat érintő kérdéssel foglalkozik, ugyanis legnagyobb meglepetésére Sarah Pink arra döbbsent rá, hogy a hagyományos női és háziasszonyi szerepek mások Spanyolországban és Nagy-Britanniában. A férfiak és a nők otthon több kulturális nemi szerepet játszanak el egyszerre, nem ritkán olyan, a biológiai nemükkel ellentétes nemi szerepeket is, amelyek alapja a kultúrájuk meghatározottsága, nem pedig testi felépítésük. A spanyol „nő” másképp észlel, és mást vesz észre, bír ki, mint az angol „nő”, tehát másképp lehet különbözni tőle. Sajnos a szerző a következtetés fázisában sem határolja körül a vizsgált társadalmi réteget, emiatt érheti az esszencializmus vádjá; ugyanakkor éppen arra világít rá, hogy mindenki másképp csinálja.

IRODALOM

ALBORCH, C.

1999 *Solas*. Madrid: Ediciones Temas de Hoy.

CLARKE, A.

2001 The aesthetics of social aspiration. *In* *Home possessions*. D. Miller, ed. 23–45. Oxford: Berg.

CLASSEN, C.

1993 *Worlds of sense: exploring the senses in history and across cultures*, London: Routledge.

FINKEL MORGENSTEIN, L.

1997 El reparto del trabajo doméstico en la familia: la socialización en las diferencias del género, Madrid: CEAPA.

GULLESTAD, M.

1993 Home decoration as popular culture. Constructing homes, genders and classes in Norway. *In* *Gendered anthropology*. T. del Valle, ed. 128–162. London: Routledge.

HOWES, D.

1991 Sensorial anthropology. *In* *The varieties of sensory experience: A sourcebook in the anthropology of the senses*. D. Howes, ed. 167–191. Toronto: UTP.

JAMES, W. – HOCKEY, J. – DAWSON, A.

1997 *After writing culture*. London: Routledge.

MACDOUGALL, D.

1998 The visual in anthropology. *In* *Rethinking visual anthropology*. M. Banks – H. Morphy, eds. 276–295. New Haven: Yale University Press.

MARCUS, G.

1995 The modernist sensibility in recent ethnographic writing and the cinematic metaphor of montage. *In* *Fields of Vision*, L. Devreux – R. Hillman, eds. 35–55. Berkeley: UCP.

MIEL, G

1997 La redefinición de la división de trabajo doméstico en la nueva familia urbana española. *Reis* 80:69–93.

MILLER, DANIEL

2001 Behind closed doors. *In* *Home possessions*. D. Miller, ed. 1–19. Oxford: Berg.

MOORE, H.

1999 *Anthropological theory today*. Cambridge: Polity Press.

SHOVE, E.

2003 *Comfort, cleanliness and convenience: The social organisation of normality*. Oxford: Berg.

STOLLER, P.

1989 *The taste of ethnographic things: The senses in ethnography*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

SULLIVAN, O.

2000 The division of domestic labour: 20 years of change? *Sociology* 34(3):437–456.